

személyes történelem

A képeim eladók, én nem vagyok megvásárolható

Pataki József festőművész 1928-ban Salgótarjánban született. Az acélgyárban 1942–1949-ig mintaaasztalosként dolgozott. A Derkovits kollégiumba 1949-ben vették fel, s az érettségi után a képzőművészeti főiskolára került, ahol Kmetty János, Domanovszky Endre, Bernáth Aurél, Bencze László, Fónyi Géza és Barcsay Jenő voltak a mesterei. Diplomát 1958-ban szerzett. Országos kiállításokon 1959-től szerepel.

A művésszel Alkotmány utcai lakásán beszélgetett Szokács László.

– *Hogyan emlékszel ifjúságodra, az acélgyárban eltöltött évekre?*

– Mint minden acélgyári gyereknek, nekem is a szögcsomagolon keresztül vezetett az utam 1942-ben a gyárba. Itt már tudtak rólam, tudták, hogy rajzolok, festegetek, fafaragásokat készítek, agyagból fejeket csinállok. Az acélgyárnak nemcsak olvasóegylete, kórháza, könyvtára, kuglizója, autóbúsa, sportegyesülete volt, hanem kitűnő iskolája is. Olyan iskolája, amelynek tanítói sokat utaztak külföldre és figyelték a diákokat, ki, mire alkalmas, kinek, mire van tehetsége, szorgalma. És mikor eljött az ideje, javaslatot tettek a gyárnak. Tanítóimra ma is szívesen emlékszem, Wágner Sándorra, aki rajzot, és Bedő Albertre, aki kézimunkát tanított. Sok hasznos tanácsot kaptam tőlük, mint ahogy Boroviczényi Nándortól, Schönk Gusztávtól és Benedek Esztertől is.

Nemsokára szóba került, hogy a „rajzirodára” kerülök. De nekem soha nem tetszett az irodai munka. Mindig olyan helyre vágytam, ahol formázni lehet, ahol a fantáziának is szerepe van. Így lettem mintakészítő asztalosinas. Ez tetszett. Megkapod a rajzot, képzeld el, csináld meg! Az asztalosműhelybe 1943 elején kerültem, az acélgyári mesterek közé. Hamar befogadtak, megszerettek. Itt dolgozott Lichtner István, az ügyes kezű fa-szobrász, nemcsak szép faragásokat, plaketteket is készített. Sokat tanultam Licskó Andortól, az öreg Vetró Sándor is jófejű, jókezü és szervezett munkás volt. És a többiek is gyakran eszembe jutnak. Badics Imre, Tahon József, Petik István, Eisenbart Imre, Halácsí Antal.

Rövid időre a háború is beleszólt az életembe. Mint hadkötelest 1944 novemberében besoroztak, a gyár egy részét leszerelték, „menekítették”. Mi Füleken, Losoncon át Bésztercebányáig jutottunk el. Ipolygallán szétbombáztak, bementünk Rappra, aztán elindultunk hazafelé. Karancsbereány fölött egyenesen a frontba ütköztünk. Két tűz közé kerültünk, 1945 januárjának első hetében érkeztünk haza s visszakerültem a gyárba. Munkánk bőven volt. Dolgoztunk az oroszoknak, fabódékat készítettünk a te-

herautókra, ládákat a jóvátételi szállítmányokhoz és rendbe raktuk a gyár épületeit, hónapokig üvegeztük az üzemek ablakait. . .

- *A képzőművészettel mikor kerültél kapcsolatba?*

- Bóna Kovács Károly 1945-ben hazajött Tarjánba és önképzőkört alakított a bányánál. Az acélgyárból odajártunk Duba Lacival, Vasas Karsival, velünk volt Luby Karola, Brunczel Tibor és Takács Géza is. Hetenként találkoztunk, egyszer vagy kétszer pár órán át beszélgettünk, rajzokat nézegettünk. Később már egy nagyobb termet is kaptunk. Rajzoltam, mintáztam, faragtam. A szerszámokat Lichter Istvántól kaptam. Közben a Füleki útra, a kaszárnyák egyikébe költözött a csoport, majd Baglyasaljára. Egyre többen lettünk, volt, hogy tizenöt-húszan is találkoztunk.

- *Milyen ember volt Bóna Kovács Károly?*

- Egyszerű és nagyon intelligens ember. Nem pöffeszkedett, nem volt féltékeny senkire. Mint asztalosműhelybeli mestereim, akik arra törekedtek, hogy a kezükre bízott fiatalembert úgy irányítsák, hogy jó szakember váljék belőle és hogy megtalálja helyét az életben, Bóna Kovács Károly is ilyen volt. Mindenkinnek segített.

- *Életed fordulata 1949-ben következett be, amikor Budapestre, a Derkovits kollégiumba kerültél.*

- Még korábban, 1947-ben történt, hogy ellátogatott Baglyasaljára a képzőművészeti főiskoláról Kmetty János és Fónyi Géza. A mesterek megnezték a munkákat és hármunkat Duba Lászlót, Vasas Károlyt és engem főiskolára javasoltak. Együtt is felvételiztünk mind a hárman. Közben én 1948-ban asztalossegéd-oklevelet szereztem. Ispán Bélával ketten értünk el kitűnő eredményt. Bevallom tépelődtem, hogy belevágjak-e a tanulásba. Édesapám 1944-ben meghalt. Anyám, húgom és öcsém otthon voltak. Nagyon szerettem volna tanulni és ígéretet is kaptam otthonról, a gyártól, hogy segítenek. Ebből később annyi lett, hogy nyaranként dolgozhattam és pénzt kereshettem az acélgyárban.

- *A főiskolán értek a kemény ötvenes évek. Hogyan élted át ezt az időszakot?*

- A Derkovits kollégium a Hermann Ottó utcában volt, önkormányzattal, őszinte, nyílt légkörrel. Nagyon örültem, amikor bekerültem a kollégiumba, mert mindenről nyíltan lehetett beszélni. A fordulat 1948-ban a Rajk-per után kezdődött. A kollégiumot diákszállóvá alacsonyították le, s bár a szellem még jó ideig megmaradt, tudatosan és fokozatosan szinte minden pozíció a párt által kinevezett emberek ellenőrzése alá került. Később jöttek aztán a karrieristák, talpnyalók s kezükbe vették az irányítást. Elkezdődött a „reformálás”! Szovjet mintára, a zsdanovi szocialista realizmus érvényesült. A lényeg az volt, hogy a művészet a pártot, a politikát szolgálja. A művészetet is pártpropagandának tekintették. Az alkotásokban pedig az erő, a nagyság, a heroizmus dominált. Ettől kezdve én már nem éreztem jól magam, mert amit csinálni kellett, lehetett, az távol állt tőlem, szellemi és művészi törekvéseimtől. Emberellenes volt!

- *Hogyan alakult sorsod? Mikor végeztél?*

- A főiskolán 1958-ban diplomáztam, tanári oklevelet is szereztem. Még ebben az esztendőben elkezdődött egy „kirajzás”, egyre-másra jöttek létre a művésztelepek Túrkevéen, Szolnokon, Hódmezővásárhelyen és másutt, jó művészekkel és szerződésekkel. Láttam a lényegét: a művészet adjon rangot a politikának.

Kántor Andor az Iparművészeti és Képzőművészeti Gimnázium igazgatója kért, hívott legyen tanár, tanítsak. Nem mentem, mert már akkor láttam az ütközéseket s az akkori tanítási elvekkel nem értettem egyet. Ha tanítani nem lehet, pénzért nem butítok, mondtam magamban. Csohány Kálmán nekem támadt, megrogt: „Te egy örült vagy, miért nem vállalod? Eldobod a jó lehetőséget!” – mondta, s ő maga beállt minisztériumi embernek, amit aztán később meg is bánt. Igazat adott nekem, s rájött, hogy családoknak kellettünk volna, erősíteni a munkásszármazású statisztikát. Tarjánba 1960-ban jöttem vissza, mert lakást, megrendeléseket, szerződést ígértek. A szerződést meg is kötöttem az acélgyárral, ám egy fél év után tapasztalnom kellett, hogy az „ígéret földjére” érkeztem. Telt-múlt az idő és azon vettem észre magam, hogy még mindig a kolónián lakom édesanyammal egy szoba-konyhás lakásban. Hitegettek, majd ha megnősülsz kapsz lakást, várj még egy kicsit. . . Hiába panaszkodtam, hogy nem tudok így dolgozni, hogy minek hívtatok, ha a feltételeket nem biztosítjátok. Meg is kaptam a választ: olyan szegények nem vagyunk, hogy ígérni ne tudjunk. . .

– *Diplomáztál, elvégezted a tanári szakot, képet alkottál magadnak a világról, ösztönösen, tudatosan érezted a művészet lényegét. És vissza-csőppentél a tarjáni világba. Milyen volt itt a képzőművészeti élet?*

– Már működött a megyei csoport, amelynek tagja volt idős Szabó István, Manga János a néprajzos, Farkas András és Réti Zoltán Balassagyarmatról, Czinke Ferenc és Iványi Ödön Salgótarjánhól és sokan mások, közöttük műkedvelők és szakköri tagok is. Néhány művész kivételével itt mindenki mindent tudatosan csinált!

Farkas András kivétel volt, művészalkat, meditatív típus, aki sokszor mondta, a művészet valami más, valahol más, amit megkövetelnek, amit kívánnak tőlünk az valahol idegen. Csak vele tudtam egyetérteni, beszélgetni. Jól együttműködtem Réti Zoltánnal, Iványi Ödönnel is, csakhát mindig volt egy kérdőjel. Mi lesz, ha mellémállnak, mit szólnak hozzá „fönről”? Elvben mindenki mellettem volt, de az adott pillanatban sokan ellenem fordultak.

Nekem az a *direktművészet* emberileg, művészileg sem felelt meg. Ez a művészet az irányítók művészete volt: műkedvelő szinten és az ő színvonalukon. És jöttek az ideológiai belemagyarázások – melyik kép miért jó és miért nem. A művészetet nem lehet megmagyarázni. Vagy érzem, vagy nem. A művészetben megjelenő dolgokat szavakkal nem lehet kifejezni. A művészet nem ábrázolás: költészet. Ami volt, van, lesz, amit szeretnék, amilyenek szeretném látni az érző lélekkel bíró teremtményt.

– *Salgótarjáni művészként sok kiállításon szerepeltél, díjakat is kaptál. A művészet című folyóirat kritikát közölt az 1961-es megyei őszi tárlatról. Engedd meg, hogy idézzek:*

„Sokféle technikával szerepelt a kiállításon Pataki József. Tebetsége, meditációs nyugalommal csillan meg Gondolkodó rajzában, a gauache képei világába. A szürkés alaptónusba csendülnek bele a figurák, lovak hangosabb színei, ökonomikus kompozíciójú Kompnál című alkotásán. Életközelségről vallanak a régi bázak, a kép meleg sárgái és vörösei készítik elő Bodrog című rálátásos képét. A kanyargó Tisza-part, a folyótorkolat, a híd ívének érzékenyen visszaadott lendülete fokozódik fel a bátor színekben pirosuló fák koronájában a víz és ég egymásnak felelő kékjeiben. A

meghitt rajzok és ígéretes tájképek mellől ezúttal hiányoznak a művész acélárugyári képei, amelyek tanúskodnak a dolgozókkal való kapcsolatáról.”

Ez az utóbbi mondat szerintem már övön aluli ütés, szinte jeladás, hogy később neked szegezessék: ne a bodrogi tájat jessd, hanem az acélgyári munkásokat.

– Lassan elkezdődött a szóbeszéd, sorra kaptam a „kritikákat”, hogy: az arc sohasem zöld, a fák nem pirosak, miért nem dolgozik a munkás a képen, vagy miért festek halakat. Sokan jártak hozzám a kolóniába, úgy látszik azért érdekes volt, amit csináltam. Egyszer eljött egy tanárismérsőm, Fegyveres Zsigmondnak hívták. Az emberábrázolásról beszélgettünk. Közben nézte a képeimet. Anyám portréját, húgom fiát, a vasaló nőt. Csupa figurális képet tettem elé. Nézte, nézegette, aztán egy kis idő múlva megszólalt:

– Tudod mi a baj a képeiddel? Mintha ezek az emberek gondolkodnának. Ezek érzelmekkel, problémákkal teli alakok. És olyan szomorúak. . .
– Megérezte, hogy nem munkásokat, nem politikai magatartást ábrázoltam, hanem emberi magatartást.

– Tanár uram, ilyen a kor! – mondtam. A művész nem csinálhat mást, mint hogy művészi formába önti saját korának emberi problémáit.

– *Még tarjáni éveid alatt történt a város átépítése. Az új városközpont kialakítása, amelyről ma már sokan vitatkoznak. Mi volt akkor a véleményed?*

– Ha eltüntetek mindent és aki nem tudja, hogy milyen volt a régi, annak csak az új marad. Mit mondjak? Erre volt igény. És ehhez az igényhez kellett alkalmazkodniuk az építészeknek. „Férőhelyet” kellett teremteni, s teremtettek úgy, hogy a város terepadottságait nem használták ki, ötletszerűen beszórták házakkal. Én rosszul érzem magam a nagy falak, kerítések, völgyzáró betongátak – mint például a kórház – között. Az emeletes nyúlólakban mindenkinek van férőhelye, ám hogy miként érzi magát az már más kérdés. Mert a „modern” városban miért nem alakult ki az a légkör, ami régen volt? Miért tart és állandósul a zárkózottság a mai napig is? Tarján nem város, település!

– *A Művészet című folyóiratot idézem újra. Az 1976-os májusi szám Nógrád megye művészeti életét mutatja be. Ekkor már negyedik éve Budapesten élsz, ám a terjedelmes méltatás sorai között egy mondatot még kaptál, ennyire még bálás volt a szerző, hadd idézzem:*

„Ugyancsak idevalósi a hosszú esztendőig itt dolgozó Pataki József festő, aki az utóbbi években Budapesten folytatja küzdelmes festői pályáját.”

– Újból, most már harmadszor is előről kellett kezdenem mindent, amikor 1972 decemberében Budapestre jöttem. Azt se mondták, jó napot, és senki nem kérdezte miért mész, hová mész, miért nem maradsz itt. Tarjában én nemcsak kiállítottam, de szerveztem, rendeztem is kiállításokat. Közben mások díjakat kaptak. . .

Nem jártam senki nyakára segítségért. Nem kerestem a vezetők barátságát. Meg is kaptam egyszer, amikor bementem a tv-be, ahol Pásztor Feri sorozatot készített egykori osztálytársairól. Ott találkoztam egy tarjáni ismerőssel, aki jóindulatúan megfedett: „Ennyi idő alatt nem tudtál még egy SZOT-díjat sem kiharcolni, ennyire ügyetlen vagy?”

Ha visszagondolok, jobb is, hogy nem terjesztettek fel semmiféle díjra.

Az volt az elvem, ha nekem valaki segít, az előbb-utóbb igyekszik a segítség ellenértékét behajtani. Ez sokszor olyasmi is lehet, lehetett volna, ami tőlem idegen, amivel nem értek egyet. Hogy kiszolgáltassam magam, elvémmel ellentétesen cselekedjek, és hogy ezt elviseljem, erre nem voltam és nem vagyok hajlandó. A képeim eladók, én magam nem vagyok megvásárolható, mint sokan mások, akik a népre hivatkoztak, közben egyes egyedül saját érdekeikkel törődtek.

- Minden kapcsolatod megszakadt Tarjánnal?

- Gyakorlatilag igen. Két éve nem voltam a városban, ahol a húgom családja él. Még a soproni gyűjteményes kiállításom előtt, 1979-ben volt az acélgyári kultúrotthonban egy kiállításom. Bolyós Lászlóné, az akkori igazgatónő hívott meg és örömmel hoztam az anyagot. Alig jöttek el, nem is írtak róla, egyedül csak a gyári lap, a Tarjáni Acél.

- Közben benépesült a megye és Salgótarján idegenből jött művészekkel, te tősgyökeres tarjáni, az acélgyári munkás fiából lett festőművész itt élsz Budapesten egy ötödik emeleti műteremben, távol ifjúságod legszebb helyeitől. Nem furcsa ez?

- Az embernek van belső irányítása. Ahol nem szívesen látják és ami idegenné lett tőle, oda ne menjen. Megvagyok itt Pesten. Utazom, külföldön is járok. Erdélybe nem egyszer leutaztam, művésztelepekre vagyok hivatalos, és mindig akad barátom, Würtz Ádám, Giczy János, Somogyi János, akikkel emberileg és művészileg is szót értek. Persze nem igaz, hogy nem jut eszembe a város, az acélgyár, a Dolinka, a környező hegyek. Az emberekre, a tájakra akik között és ahol felnőttem, sokszor gondolok. Hiszen onnan indultam, ott voltam fiatal. . .

SZOKÁCS LÁSZLÓ

